

Piotr Białokozowicz (Białystok)

HISTORIA OŚRODKA BADAŃ HISTORII WOJSKOWEJ (1980-2016)

Muzeum Wojska w Białymstoku działa od roku 1968. Początkowo był to oddział Muzeum Okręgowego w Białymstoku. Niezależność instytucja uzyskała zaś w 1976 r., kiedy to przyznano jej status specjalistycznego muzeum autonomicznego o zasięgu makroregionalnym¹. Cechą wyróżniającą białostockie Muzeum Wojska na tle innych placówek kultury o zbliżonym profilu w Polsce jest posiadanie działu, zajmującego się badaniami historyczno-wojskowymi – Ośrodka Badań Historii Wojskowej.

Ośrodek Badań Historii Wojskowej (OBHW) Muzeum Wojska w Białymstoku został powołany w 1980 r. przez ówczesnego dyrektora placówki Zygmunta Koszytę. Zamysłem przyświecającym temu działaniu była chęć badania i dokumentowania dziejów militarnych województwa białostockiego (Podlasia) oraz prowadzenie działalności wydawniczej Muzeum Wojska.

Równoległe do tworzonego działu powołano Radę Naukową OBHW, organ doradczo-konsultacyjny dyrektora Muzeum Wojska. Opiniuje ona podejmowane badania, publikacje historyczno-wojskowe oraz planowane wystawy czasowe, wspiera merytorycznie w działalności badawczej. Członkowie Rady Naukowej pełnią swoje funkcje społecznie w ramach 4-letnich kadencji. Pierwszym przewodniczącym Rady Naukowej OBHW został prof. dr hab. Tadeusz Jędruszczak, a po nim funkcję tę objął prof. dr hab. Tadeusz Marian Nowak. Obecnie funkcję przewodniczącego sprawuje już drugą kadencję prof. dr hab. Norbert Kasparek. Rada Naukowa OBHW liczy 10 członków i zbiera się dwukrotnie w każdym roku.

Kluczowym elementem funkcjonowania Ośrodka Badań jest działalność badawcza i wydawnicza. Publikacje ukazujące się nakładem Muzeum Wojska skupiają się zwłaszcza na tematyce regionalnej, z wyszczególnieniem mało znanych zagadnień

¹ P. Grodzki, *Monografia turystyczna Muzeum Wojska w Białymstoku* (praca licencyjna), Białystok 2003, s. 3.

i tematów. W latach 1992-1996 Ośrodek Badań Historii Wojskowej wydał w ramach wydawnictw ciągłych siedem serii tematycznych. Były to głównie historie pułków kresowych stacjonujących na terenie dawnego województwa białostockiego, „seria generalska”, pamiętniki, bibliografie, seria źródlowa, monografie tematyczne, materiały sesyjne i inne. Zarysy dziejów pułków Wojska Polskiego z północno-wschodniego regionu II RP zostały zapoczątkowane w 1992 r. monografią 10. pułku ułanów A. Dobrońskiego i K. Filipowa („*Dziesiątacy z Białegostoku*”. *10. Pułk Ułanów Litewskich*, Białystok 1992). Po tej pozycji powstały kolejne: J. Lisicki „*Strzelcy Grodzieńscy*”. *81. Pułk Strzelców Grodzieńskich im. Króla Stefana Batorego*, Białystok 1995, A. Dobroński, K. Filipow, *Strzelcy Kresowi z Zambrowa*. *71. Pułk Piechoty*, Białystok 1996.

W serii „generalskiej” opracowane zostały niewielkie biografie polskich generałów: T. Radziwonowicz, *General Henryk Minkiewicz, Suwałki 1880 – Katyń 1940*, Białystok 1994; K. Filipow, *General Nikodem Sulik. Kamienna Stara 1891 – Londyn 1954*, Białystok 1996; *General Stefan Pasławski. Zarys biografii*, Białystok 1996. Powstała także praca poświęcona komendantom głównym Policji Państwowej z lat 1919-1939 (*Komendanci Główni Policji Państwowej*, red. K. Filipow, Białystok 1997).

W serii monografii wydawane prace nie były duże objętościowo i obecnie nie przedstawiają już większej wartości, gdyż w międzyczasie wiedza na tematy w nich poruszane została znacząco rozbudowana. Dotyczy to szczególnie opracowania A. Wapa *Twierdza Osowiec* z 1994 r. Podejmowano również tematykę, której nie można zaliczyć do leżącej w zadaniach statutowych OBHW, jak np. historia kościoła p.w. Chrystusa Króla i św. Rocha w Białymstoku (pomnik wdzięczności za odzyskanie niepodległości i odparcie najazdu bolszewickiego) autorstwa U. Kraśnickiej z 1997 r. Ważnym, acz niewielkim opracowaniem był wydany w 1993 r. słownik *Generałowie wojny polsko-sowieckiej. Mały słownik biograficzny* A. Sucheitza. W 1997 r. Muzeum rozpoczęło wydawanie nowej serii „Ordery polskie”. W jej ramach ukazały się dwie prace autorstwa Krzysztofa Filipowa – *Krzyż i Medal niepodległości* (1997) i *Order świętego Stanisława* (2009).

Przełomowym momentem w działaniach OBHW był rok 1988, kiedy to powstał rocznik „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska”. Pierwszy numer wydany został w rocznicę powstania muzeum i od tej pory ukazuje się regularnie – wyjątkiem był rok 1989, kiedy wyszły dwa zeszyty oraz 2010, kiedy nie ukazał się wcale. Do dnia dzisiejszego opublikowano 27 „Zeszytów Naukowych”. Tematyka podjęta w wyżej wymienionym wydawnictwie jest zróżnicowana. Początkowo dominowały w nich zagadnienia militarne z rejonu Podlasia od czasów najdawniejszych do najnow-

szych, pisanych przez uznanych badaczy². Niestety, w nowym tysiącleciu jakość merytoryczna części publikowanych tekstów zaczęła się obniżać. Publikując w 2011 r. zaległy 23 „Zeszyt Naukowy”, nowa redakcja czasopisma przybrała zdecydowanie inną linię. Już na pierwszy rzut oka widać, iż rocznik przyjął formę i szatę graficzną, na co wskazuje nowe i jednoznacznie kojarzące się logo Muzeum Wojska. Choć tematyka poruszana w roczniku zasadniczo mieści się w XX-wiecznych wydawnictwach militarnych szeroko rozumianego regionu, zdarzają się teksty wychodzące poza te granice. Ponadto rozbudowano dział „Muzealnictwo wojskowe”. Redakcja czasopisma przykładą szczególną uwagę do wysokiej jakości merytorycznej publikowanych artykułów oraz – uznając fotografie za cenne źródła historyczne – do bogatej szaty graficznej.

Bez wątplenia ważnym wydarzeniem w działalności naukowo-wydawniczej OBHW było przejście rocznika „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”. Ten najbardziej rozpoznawalny i najdłuższy ukazujący się polski periodyk historyczno-wojskowy był wydawany przez białostocki ośrodek w latach 2003-2009; w tym czasie ukazało się siedem tomów (XL–XLVII). W wyniku zmian personalnych w Muzeum Wojska przełomu 2009 i 2010 r., prawa do wydawania rocznika zostały utracone przez OBHW. Nie chcąc dzielić środowiska historyków wojskowości, Muzeum nie zdecydowało się na drogę walki sądowej o wspomniany tytuł. Niestety okazało się, że decyzja ta oznaczała koniec wydawania „Studiów i Materiałów do Historii Wojskowości”.

Chcąc zapłacić lukę po czasopiśmie, OBHW zaczęło wydawać równorzędny tytuł: rocznik „Studia z Dziejów Wojskowości”. Nowy rocznik jest kontynuacją wieloletniej tradycji publikowania przez białostocki ośrodek naukowy rozpraw i źródeł związanych z polską i powszechną historią militarną bez ograniczeń chronologicznych i terytorialnych. Obecny V tom „Studiów” oraz zainteresowanie, jakim się cieszy w środowisku wskazuje, że tytuł zakorzenił się i będzie wydawany regularnie.

Ważnym elementem OBHW jest specjalistyczna biblioteka oraz archiwum (zbiory specjalne). Biblioteka nieustannie powiększa swoje zbiory, dokonując celowych zakupów na rynku wydawniczym oraz prowadząc wymianę zarówno z krajowymi ośrodkami naukowo-wydawniczymi jak i licznymi instytucjami zagranicznymi³. Warto zaznaczyć, iż w zbiorach biblioteki znajduje się dużo książek emigracyjnych o tematyce historyczno-wojskowej, przekazanych w roku 1992 przez Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie jako dar. Biblioteka została

² K. Filipow, *Działalność naukowo-wydawnicza Muzeum Wojska w Białymstoku*, [w:] *Stan i perspektywy rozwoju historii wojskowej w Polsce. III Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowych. Toruń, 5-6 grudnia 1996*, red. W. Rezmer, Z. Karpus, Toruń 1997, s. 117

³ P. Kraśnicki, *Historia Muzeum Wojska w Białymstoku*, Białystok 1999 (praca dyplomowa), s. 24-25.

także zasilona dużą liczbą niemieckich publikacji historycznych z XIX i początków XX w., zdobytych przez Armię Czerwoną na terytorium III Rzeszy, i przekazanych do biblioteki dzięki kontaktom Zygmunta Kosztyły.

Starając się o uporządkowanie i udokumentowanie własnego piśmiennictwa i wystawiennictwa, OBHW prowadzi na bieżąco działalność bibliograficzną, którą co pewien czas publikuje. W 1994 r. wydano pierwszą bibliografię, zawierającą wykaz wydawnictw muzealnych i prace pracowników muzeum w latach 1968-1994⁴. Inna zawiera opis zawartości „Zeszytów Naukowych” (z. 1-9)⁵. Kolejna bibliografia ukazała się w 21 numerze „Zeszytów Naukowych” z okazji 40-lecia istnienia Muzeum Wojska w Białymstoku⁶. Stanowi ona kontynuację wcześniejszych bibliografii.

Ośrodek Badań Historii Wojskowej organizuje sympozja i konferencje naukowe z dziedziny historii wojskowej oraz muzealnictwa wojskowego. Tradycje organizowania sesji naukowych sięgają 1977 r. i konferencji pt. *Rola puszczy i dużych kompleksów leśnych w działaniach wojennych*. Warto wymienić też chociażby następujące konferencje: *Dzieje polskiej kartografii wojskowej* (1980 r.), *Drogi do Niepodległości* (1988 r.), *Drobna szlachta podlaska w XVI-XIX wieku* (1989 r.), *Wojna polsko-radziecka a Kresy* (1990 r.) *Podlasie XV-XVII wiek. Wojsko i społeczeństwo* (1994) czy też zorganizowane w 1996 roku sympozjum *Ziemie północno-wschodniej Polski we współczesnych czasach*⁷. W 2011 r. miała miejsce sesja naukowa pt. *Działania wojenne oraz militarne aspekty okupacji sowieckiej na wschodnich terenach II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941)*, natomiast w 2015 roku odbyło się współorganizowane przez Wojskowe Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „SWAT” i Muzeum Wojska w Białymstoku *V Seminarium Muzealnictwa Wojskowego. Wyzwania współczesnego muzealnictwa wojskowego. Ekonomia, strategia działania, innowacyjność*. Dodać warto, że Muzeum Wojska było również współorganizatorem IV Seminarium Muzealnictwa Wojskowego w Kołobrzegu w 2014 r. w kwietniu 2016 r. OBHW Muzeum Wojska wraz z Uniwersytetem w Białymstoku zorganizowało konferencję pt. *Historiografia, publicystyka i mity. Szanse oraz zagrożenia dla nauk historycznych, edukacji i polityki*. Sympozjum poświęcono rozważaniom nad mitami, jakie narosły na przestrzeni lat w polskiej historiografii wojskowej, błędom powielanym w edukacji szkolnej, wykorzystywaniu mitów przez

⁴ *Bibliografia Muzeum Wojska w Białymstoku 1968-1993*, oprac. M. Krajewska, Białystok 1994.

⁵ *Bibliografia Zawartości Zeszytów Naukowych z. I-IX*, oprac. B. Kubiak, Białystok 1996.

⁶ B. Jasielczuk, *Bibliografia Muzeum Wojska w Białymstoku (01 VII 1998 – 31 X 2008)*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska”, z. 21, 2008.

⁷ P. Kraśnicki, op. cit., s. 30-31.

świat polityki oraz tzw. polityce historycznej. Sympozjum to zakończyło się ożywioną dyskusją i ciekawymi wnioskami.

Materiały z konferencji, sympozjów i sesji naukowych doczekały się publikacji jako tomy samodzielne bądź na łamach periodyków Muzeum Wojska, jak ma miejsce w obecnym, V tomie „Studiów z Dziejów Wojskowości”.

Białostockie Muzeum Wojska jest także organizatorem wykładów i prelekcji okolicznościowych, włączając się w obchody świąt oraz rocznic historycznych wydarzeń. Merytorycznym przygotowaniem referatów i prezentacji zajmują się pracownicy naukowcy, skupieni w OBHW. Przykładowo rola OBHW zaznacza się w wystąpieniach dla seniorów z „Uniwersytetu Trzeciego Wieku”, uczniów szkół ponadgimnazjalnych czy kombatantów.

Nie ulega wątpliwości, że wymienione powyżej działania stanowią funkcję pomocniczą. Najważniejszym działaniem są badania naukowe, prowadzone przez pracowników OBHW, wskazujące na rolę białostockiego ośrodka na naukowej mapie Polski. Nie można byłoby tego dokonać bez odpowiednich nakładów finansowych oraz kwerend archiwalnych i bibliotecznych prowadzonych na terenie kraju i poza jego granicami, np. w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, czy w kolekcji niemieckich materiałów przechowywanych w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Znaczną ilość materiałów udaje się zebrać przy okazji zbierania materiałów do przygotowywanych wystaw⁸.

Efekty prowadzonych od 2011 r. badań, choć na razie nieliczne, niosą ze sobą poważny ciężar gatunkowy – to zazwyczaj duże artykuły publikowane na łamach odnowionych „Zeszytów Naukowych Muzeum Wojska” lub w postaci samodzielnych publikacji. Najnowszą dużą publikacją OBHW Muzeum Wojska jest praca dr. Tomasza Wesołowskiego „*Limes Polonius*” Gen. bryg. Inż. Józef Burhardt i jego koncepcja ufortyfikowania granic Rzeczypospolitej, t. I-II, Białystok 2012-2014.

Borykając się z problemem nielicznej kadry oraz nieustającym wyścigiem z czasem z racji prac wykonywanych na rzecz innych działań muzealnych, OBHW powoli się rozwija, stanowiąc unikalny ośrodek w skali całego kraju. Mamy nadzieję, że już niedługo karty publikacji zapełnią wyniki prowadzonych pod dłuższego czasu badań naukowych pracowników Ośrodka Badań Historii Wojskowej.

⁸ K. Filipow, op. cit., s. 119.